

शुक्लयजुर्वेदसंहिता (रुद्राध्यायः)

षोडशोऽध्यायः ।

तत्र प्रथमा ।

नमस्ते रुद्र मन्यवे उतो त इषवे नमः। वाहुभ्यामुत ते नमः ॥१॥

अव्ययार्थ :- रुद्र (हे रुद्र) ते (তোমার) मन्यवे (क्रोधের উদ্দেশে) नमः (नमस्कार) उतो (এবং) ते (তোমার) ইষবে (বাণের উদ্দেশে) नमः (नमस्कार)। उत (आर०) ते (তোমার) वाहुभ्याम् (बाह्युगलैर उद्देशे) नमः (नमस्कार)।

वङ्गानुवाद :- हे रुद्र, তোমার क्रोधের উদ্দেশে नमस्कार এবং তোমার বাণের উদ্দেশে नमस्कार। আরও তোমার বাহ্যুগলৈর উদ্দেশে (আমার) नमस्कार।

Eng. Trans. O Rudra, obeisance to your wrath, and also to your shafts. Salutation also to your (two) arms.

उवटभाष्यम्० शतरुद्रियहोमः। 'अथातो यः शतरुद्रियं जुहोति' इत्युपकम्य 'स एषोऽत्राग्निश्चितो बुभुक्षमाणो रुद्ररूपेणावतिष्ठत । तस्य तर्पणं देवैः कृतम् । द्वितीयं दर्शनम् । यद्वै शतरुद्रियं जुहोतीत्युपकम्य प्रजापतेर्विस्रस्तादित्यभिधाय मन्त्रार्थानुगुण्येन श्रुतिर्भवति । स एव शतशीर्षो रुद्रः समभवदिति । नमस्ते रुद्र मन्यवे रुद्राऽध्यायः परमंठिन आर्प देवानां वा प्रजापतेर्वा आद्योऽनुवाकः षोडशभिर्ऋग्भिः। तत्र एको रुद्रो देवता एका गायत्री तिस्रोऽनुष्टुभस्तिः पङ्क्तयः सप्तानुष्टुभौ द्वे जगत्यौ । नमोऽस्तु ते । हे रुद्र, ते तव संबन्धिने मन्यवे क्रोधाय । उत अपि च । ते तव संबन्धिने

इषवे काण्डाय नमोऽस्तु । वाहुभ्याम् उत अपि ते तव संबन्धिभ्यां वाहुभ्यां नमोऽस्तु ॥१॥

Scanned by CamScanner

शुक्लयजुर्वेदसंहिता (रुद्राध्यायः) षोडशोऽध्यायः चयनमन्त्रान् समाप्य षोडशं

शतरुद्रियाख्यहोममन्त्रा उच्यन्ते । 'शतरुद्रियहोम उत्तरपक्षस्यापरस्यां स्वक्त्यां परिश्रित्स्वर्कपर्णेनार्ककाष्ठेन शातयन्मंततं जर्तिलमिश्रान् गवेधुकासत्तूनजाक्षीरमेके तिष्ठन्नुदङ्मस्त इत्यध्यायेन, अनुवाकान्ते स्वाहाकारो जानुमात्रे, पश्चान्ते च नाभिमात्रे, प्राक् च प्रत्यवरोहभ्यो मुखमात्रे, प्रतिलोमं प्रत्यवरोहान् जुहोति प्रमाणेषु नमोऽस्त्विति प्रतिमन्त्रम्' (का० श्रौ० १८।१।१-५) । अस्यार्थः । हिरण्यशकलैरग्निप्रोक्षणानन्तरं शतरुद्रियसंज्ञो होमः तस्याहवनीये प्राप्तावपवादमाह । उत्तरपक्षपश्चिमकोणे याः परिश्रितो जङ्घामात्र्यादयः पूर्वं निखातास्तासु होमः । तत्र विधिः । जर्तिलैरारण्यतिलैर्मिश्रान् गवेधुकासत्तूनर्कपत्रेण जुहोति । किं कुर्वन् । अर्ककाष्ठेन संततं क्षारयन् परिश्रित्सु पातयन् अर्कपत्रं दक्षकरेणादायार्ककाष्ठं वामेनादाय तेन पातनीयम् । सत्तुस्थाने अजादुग्धमिति केचित् । उदङ्मुखो नमस्त इत्यध्यायेन । तत्रानुवाकत्रयान्ते 'अर्भकेभ्यश्च वो नमः' (क० २६) इत्यत्र जानुमात्रे परिश्रिति स्वाहाकारो विधेयः । पश्चानुवाकान्ते 'सुधन्वने च' (क० ३६) इत्यत्र नाभिमात्रे परिश्रिति स्वाहाकारः । 'नमोऽस्तु रुद्रभ्यः' (क० ६३) इति प्रत्यवरोहमन्त्राः तेभ्यः प्राक् मुखमात्रपरिश्रिति स्वाहाकारः । नमोऽस्त्विति कण्डिकात्रयेण प्रतिलोमं होमः । 'ये दिवि' (क० ६४) इति मुखमात्रे । 'येऽन्तरिक्षे' (क० ६५) इति नाभिमात्रे । 'ये पृथिव्याम्' (क० ६६) इति जानुमात्रे । इति सूत्रार्थः । नमस्ते । पौडशर्चोऽनुवाकः एकरुद्रदेवत्यः आद्या गायत्री तिस्रोऽनुष्टुभः तिस्रः पङ्क्तयः सप्तानुष्टुभः द्वे जगत्यौ । अध्यायस्य परमेष्ठिदेवप्रजापतय ऋषयः । मा नः (क० १५-१६) इति द्वयोः कुत्सोऽपि ऋषिः । हे रुद्र, रुत् दुःखं द्रावयति रुद्रः । यद्वा 'रु गतां' ये गत्यर्थास्ते जानार्थाः । स्वप्नं रुत् ज्ञानं राति ददाति रुद्रः ज्ञानम् भावं किप् तुगागमः । रुत् ज्ञानप्रदः । यद्वा पापिनो नरान् दुःखभोगेन रोदयति रुद्रः । हे रुद्र, ते तव मन्यवं श्रेष्ठाय नमः नमस्कारोऽस्तु । उतो भ्रषिच ते तवंपवं याणाय नमः । उतापि च ते तव बाहुभ्यां नमः ।

॥१॥

দ্বিতীয়া ।

যা তে^১ রুদ্র শিবা তনূরঘোরাঃ^২পাপকাশিনী । তয়া^৩ নস্তন্বা^৪ শান্তময়া^৫
গিরিশন্তা^৬অভিচাকশীহি^৭ ॥২॥

অর্থ :- রুদ্র (হে রুদ্র) তে (তোমার) যা (যে) শিবা (মঙ্গলময়) অঘোরা
(অভয়প্রদ) অপাপকাশিনী (অপাপপ্রকাশক) তনুঃ (শরীর) [আছে] তয়া
(সেই) শান্তময়া (অতিশয় সুখজনক) তন্না (শরীরের দ্বারা) নঃ (আমাদিগকে)
গিরিশন্ত (হে গিরিশ) অভিচাকশীহি (অবলোকন কর)।

বঙ্গানুবাদ :- হে রুদ্র, তোমার যে মঙ্গলময়, অভয়প্রদ, পুণ্যপ্রকাশক শরীর
আছে সেই অতিশয় সুখজনক শরীরের দ্বারা হে গিরিশ, আমাদের দিকে
তাকাও ।

Eng. Trans. That form of thine, O Rudra, which is kindly,
not frightening, exhibiting no evil, with that most genial form,
look, O dweller of mountain, here on us.

উ० যা তে তব হে রুদ্র, শিবা শান্তা তনুঃ শরীরম্ । অঘোরা
অবিপমা । অপাপকাশিনী পাপমসুখং যা প্রকাশয়তি সা পাপকাশিনী
পাপপ্রকাশিনী । ন পাপকাশিনী অপাপকাশিনী । তয়া নঃ অস্মান্ তন্বা
শান্তময়া সুখতময়া সুখযিতৃতময়া অতিশয়েন সুখযিত্র্যা । গিরিশন্ত গিরৌ
পর্বতে কৈলাসাত্ম্যে অবস্থিতঃ শং সুখং তনোতীতি গিরিশন্তঃ । যদ্বা গিরি
বাচ্যবস্থিতঃ সুখং তনোতীতি । যদ্বা গিরৌ মেঘেঃস্বস্থিতো বৃষ্টিদ্বারেণ সুখং
তনোতীতি । তস্য संबোধনং হে গিরিশন্ত । অভিচাকশীহি অভিপশ্য ।
সুখযিতুমিতি শ্রেণঃ । চাকশীতিঃ পশ্যতিকর্মা ॥২॥

ম० হে রুদ্র, যা তে তবদৃশী তনুঃ শরীরং হে গিরিশন্ত, তয়া তন্বা
নাঃস্মান্ অভিচাকশীহি অভিপশ্য । চাকশীতিঃ পশ্যতিকর্মা (নি० ৩।১।১৮) ।
কাঃদৃশী তনুঃ শিবা শান্তা মঙ্গলরূপা । যতোঃঘোরা অবিপমা সৌম্যা
অত এবাঃপাপকাশিনী পাপমসুখ কাশয়তি প্রকাশয়তি পাপকাশিনী । ন

पापकाशिनी अपापकाशिनी । या पुण्यफलमेव ददाति न पापफलमित्यर्थः ।
गिरौ कैलासे स्थितः शं सुखं प्राणिनां तनोति विस्तारयतीति गिरिशन्तः,
गिरि वाचि स्थितः शं तनोतीति वा, गिरौ मेघे स्थितो वृष्टिद्वारेण शं
तनोतीति वा, गिरौ शेते गिरिशः । अमति गच्छति जानातीत्यन्तः सर्वज्ञः ।
'अम गतौ भजने शब्दे' कर्तरि क्तः । गिरिशश्चासावन्तश्च गिरिशन्तस्तत्संबुद्धिः ।
शकन्धादित्वात्पररूपम् (पा० ६।१।९४) कीदृश्या तन्वा । शन्तमया
सुखतमया ॥२॥

तृतीया ।

यामिपुं गिरिशन्त हस्तं विभर्ष्यस्तवे । शिवां गिरित्र तां कुरु मा
हिंसीः पुरुषं जगत् ॥३॥

अन्वयार्थ :- गिरिशन्त (हे गिरिश) याम् (ये) इषुम् (बाणके) अस्तवे
(निष्केपेर जन्य) [तुमि] हस्ते (हस्ते) विभर्षि (धारण करेछ) गिरित्र (हे
पर्वतरक्षक) ताम् (ताके) शिवाम् (कल्याणकर) कुरु (कर) । पुरुषं (पुरुषके)
जगत् (जगत्के) मा हिंसीः (हिंसा कोरो ना) ।

ब्रह्मनुवाद :- हे गिरिश, तुमि [शत्रुप्रति] निष्केपेर जन्य हस्ते ये
बाण धारण करेछ हे पर्वतरक्षक, ताके कल्याणकर कर । पुरुष ओ जगतेर
हिंसा कोरो ना ।

Eng. Trans. The arrow which, O dweller of mountain, you
hold in (your) hand to throw, make that friendly, O protector
of mountain. Injure not man nor beast.

उ० यामिपुम् । याम् इपुं काण्डम् । हे गिरिशन्त गिरौ पर्वतेऽवस्थितः
कैलासाख्ये सुखं तनोतीति गिरिशन्तः तस्य संबोधनं हे गिरिशन्त । हस्ते
विभर्षि धारयसि । अस्तवे असितुं क्षेममित्यर्थः । शिवां गिरित्र गिरौ
गिरिशन्तस्य संबोधनं हे गिरिशन्त । गिरित्रः तस्य संबोधनं हे गिरित्र ।
मा हिंसीः । किञ्च । मा हिंसीः । मा वधीः पुरुषम् जगत् जङ्गमं च गवादि ॥३॥

म० हे गिरिशन्त, त्वं यामिपुं वाणं हस्ते विभर्षि धारयसि । किं कर्तुम् । अस्तवे 'असु क्षोपणे' तुमर्थे तवेप्रत्ययः । असितुं शत्रून् क्षेममित्यर्थः । गिरित्र, गिरौ कैलासे स्थिता भूतानि त्रायत इति गिरित्रः तामिपुं शिवां कल्याणकारिणीं कुरु । किंच पुरुषं पुत्रपौत्रादिकं जगत् जङ्गममन्यदपि गवाश्वादिकं मा हिंसीः मा वधीः ॥३॥

चतुर्थी ।

शिवेन वचसा त्वा गिरिशाऽच्छावदामसि । यथा नः सर्वमिज्जगदयक्ष्मं सुमना असत् ॥४॥

अन्वयार्थ :- गिरिश (हे गिरिश) शिवेन (मङ्गलजनक) वचसा (वाक्येन द्वारा) त्वा (तोमाके) अछ (पावार जन्य) वदामसि (प्रार्थना करि) यथा (याते) नः (आमादेर) सर्वम् ई९ (सकल) जगत् (जगत्) अयक्ष्मम् (व्याधिरहित) सुमनाः (शोभनमनस्क) असत् (हय) ।

वङ्गानुवाद :- हे गिरिश, तोमाके पावार जन्य मङ्गलजनक वाक्येन द्वारा प्रार्थना करि याते आमादेर जगतेर सकले नीरोग ओ शोभनमनस्क हय ।

Eng. Trans. With friendly words, O mountain-dweller, we pray to you for attainment, so that the whole world becomes free from disease and good for mental health.

उ० शिवेन वचसा । शिवेन वचनेन त्वा त्वाम् । गिरिश गिरौ पर्वते कैलासाख्ये शिखरे इति गिरिशः तस्य संबोधनम् हे गिरिश । अच्छावदामसि । 'अच्छाभेः णुमिति शाकपूणिः' । 'इदन्तो मसि' । तथा अभिवदामः । यथा येन प्रकारेण नः अस्माकं सर्वम् इत् । इच्छद् एवार्थे । सर्वमेव जगत् जङ्गमादि । अयक्ष्मम् । यक्ष्मा व्याधिः । व्याधिरहितम् सुमनाश्च शोभनमनस्कं च असत् भूयात् ॥४॥

म० गिरौ कैलासे शिखरे गिरिशः हे गिरिश, शिवेन वचसा मङ्गलेन

स्तुतिरूपेण वचनेन त्वा अच्छ त्वां प्राप्तुं वयं वदामसि वदामः प्रार्थयामहे ।
 'अच्छाभेरासुमिति शाकपूणिः' (नि० ५।२८)। संहितायां 'निपातस्य च'
 (पा० ६।३।१३६) इति दीर्घः। 'इदन्तो ममि' (पा० ७।१।४६)। किं
 वदाम इत्यत आह । नोऽस्माकं सर्वमित् सर्वमेव जगत् जङ्गमं नराः पश्वादि
 यथा येन प्रकारेण अयक्ष्मं नीरागं मुमनाः शांभनमनस्कं च असत् भवति
 तथा कुर्वति शेषः । सुमनःशब्दं पुंस्त्वभाषं जगद्विशेषणत्वात् । असदित्यत्र
 'नेतोऽडाटी' (पा० ३।४।१४) इत्यट् । इलापः ॥४॥

पञ्चमी ।

अध्यवोचदधिवक्ता प्रथमो देव्या भिषक् । अहींश्च सर्वान् जम्भयन्
 सर्वांश्च यातुधान्योऽधराचीः परासुव ॥५॥

अय्ययार्थः : अधिवक्ता (अधिक बदनशील) प्रथमः (मूया) देवाः (शर्गीय)
 भिषक् (चिकित्सक) अधि (अधिक) अदोऽऽ (बलून) । [हे रुद्र] सर्वान् (सकल)
 अहीन् ८ (सर्पसमूहके) जम्भयन् (विनाश करे) सर्वाः ८ (सकल) अधराचीः
 (अधोगामी) यातुधानाः (राक्षसीसमूहके) परासुव (दूरे निकेप कर) ।

वद्वानुवाद :- अधिक बदनशील, मूया शर्गीय चिकित्सक [रुद्र] आमादेर
 सर्वाधिक बलून । [हे रुद्र] सकल सर्प विनाश करे तूमि सकल अधोगामी
 राक्षसीदेरके दूरे निकेप कर ।

Eng. Trans. Let the eloquent speaker, the chief of the
 divine physicians, speak excessively of us. (O Rudra), destroy-
 ing all serpents, you throw away all the demonesses of lower
 region.

उ० अध्यवोचत् । अधीत्युपरिभावमैश्वर्यं वा । अधिवदन्तु ग्रवीन्तु
 केचित्त्वकीयं पुरुषं भगवान् रुद्रः । अधिवक्ता ऐश्वर्येणैव यो वदितुं
 जानाति । प्रथमो देव्या भिषक् मूय्या देवसंवन्धी भिषक् वैद्यः ।
 किमधिवदत्वित्यत आह । अहींश्च सर्वान् जम्भयन् । 'जभिजृभी गावविनामं' ।
 सर्वांश्च मर्तप्रकारान् नाशयन् । सर्वांश्च यातुधान्यः यातनाः दुःखं कष्टं

তত্রাণিপু ধারয়ন্তীতি যাতুধান্যঃ রাখসীঃ জম্ভয়ন্ । অধরাচীঃ
 অধাশ্চনাঃ কৃৎবা । পরাসুব পরাশ্বিপ । যদ্বা রুদ্র এভোচ্যতে । অধ্যবোচদধিবক্তা
 অধিবদতু ইশ্বরো বক্তা । প্রথমো দেবসংবন্দী ভিপক্ বৈচঃ । অহোঁশ্চ সর্বাণ্ ।
 জম্ভয়ন্ সর্বাশ্চ যাতুধান্যঃ অধরাচীঃ কৃৎবা পরাসুব শ্বিপ ॥৫॥

ম০ রুদ্রো মামধ্যবোচত্ অধিবক্তু মাং সর্বাধিকং বদতু, তেনোক্তে মম
 সর্বাধিক্যং ভবত্যেবেত্যর্থঃ । কীদৃশঃ । অধিবক্তা অধিকবদনশীলঃ । প্রথমঃ
 সর্বেপাং মুখ্যঃ পূজ্যত্বাৎ । দৈব্যঃ দেবেभ্যো হিতঃ । ভিপক্ রোগনাশকঃ
 স্মরণেনৈব রোগনাশান্ধিপকৃত্বম্ । এভং পরোক্ষমুক্ত্বা প্রত্যক্ষমাহ । হে রুদ্র,
 সর্বাঃ যাতুধান্যঃ যাতুধানীঃ রাখসীঃ ত্বং পরাসুব পরাশ্বিপ অস্মভ্যো
 দূরীকুরু । কিং কুর্বন্ । সর্বাণহীন্ সর্পব্যাঘ্রাদীন্ জম্ভয়ন্ বিনাশয়ন্ ।
 কীদৃশীয়াতুধান্যঃ । অধরাচীঃ অধরেঃধোগেশেঃশ্চন্তি তা অধরাচ্যঃ তাঃ
 অধোগেঃধোগমনশীলাঃ । চৌ সমুচ্যে । সর্পনাশরাখসীক্ষেপৌ সदैব কুর্বিত্যর্থঃ ॥৫॥

পঠি ।

অসৌ যস্তাম্রো অরুণ উত বভুঃ সুমঙ্গলঃ । যে চৈনং রুদ্রা অভিতা
 দিক্ষু শ্রিতাঃ সহস্রশোঃস্বৈপাং হেড ইমহে ॥৬॥

অর্থার্থ :- অসৌ (ঐ) যঃ (যিনি) তাশ্বঃ (তাম্রবর্ণ) অরুণঃ (রক্তবর্ণ) উত
 (এবং) বভুঃ (পিঙ্গলবর্ণ) সুমঙ্গলঃ (মঙ্গলময়) যে (যারা) চ (পুনরায়) সহস্রশঃ
 (সহস্রসংখ্যক) রুদ্রাঃ (রশ্মিসমূহ) এনম্ (এঁকে) অভিতঃ (ইতস্ততঃ) দিক্ষু
 (দিক্‌সমূহে) শ্রিতাঃ (আশ্রয় করে) এবাম্ (এদের) হেডঃ (ক্রোধ) অব ইমহে
 (ভঙ্জিতে দূর করি)।

বঙ্গানুবাদ :- ঐ যিনি তাম্রবর্ণ, রক্তবর্ণ এবং পিঙ্গলবর্ণ, মঙ্গলময় । পুনরায়
 যে সহস্রসংখ্যক রশ্মিসমূহ এঁকে ইতস্ততঃ দিক্‌সমূহে আশ্রয় করে, এদের ক্রোধ
 (১২৩৪) ভঙ্জিতে দূর করি।

am... Trans. The (f. line) also is of copper, red and grey
 colour and good-natured and the thousand rays which take

(জলাহরণকারিণীগণ) অদৃশন্ (দর্শন করে) দৃষ্টঃ (দর্শনমাত্র) সঃ (তিনি) নঃ (আমাদিগকে) মৃড়য়াতি (সুখী করান)।

বঙ্গানুবাদ : এ যিনি নীলকণ্ঠ, বিশেষরূপে রক্তিমবর্ণ, ধীরে ধীরে (অস্তাচলে) গমন করছেন; এমন কি, গোপালকগণ একে দর্শন করে, জল আহরণকারিণী (রমণীরা) দর্শন করে। দর্শনমাত্রই তিনি আমাদিগকে সুখী করান।

Eng. Trans. That blue-necked, fully red-coloured (Rudra in the form of the sun) slowly sets (in the horizon), even the cowherds look at him, the water-fetching (damsels) look at him. He, being seen, may make us happy.

উ০ অসৌ যঃ আদিত্যঃ অবসর্পতি অর্বাচীনং সর্পতি গচ্ছতি অস্তময়কালে । নীলগ্রীবঃ নীলগ্রীব ইয়াস্তং গচ্ছন্ লক্ষ্যতে । বিলোহিতঃ ধারণাধনু(?)মাत्रेणाप्राप्तविलोहितमण्डलाभिप्रायम् । উতৈনং গোপা অদৃশন্ অথৈনং গোপালাঃ অভিপশ্যন্তি গবাং প্রবেশনকালং গম্যমানাঃ । অদৃশন্নুদহার্যঃ । দৃশরুডাগমশ্চান্দসঃ । পশ্যন্তি চ উদকহার্যঃ কুম্ভদাস্যঃ । আগোপালাঙ্গনাদিপ্রসিদ্ধ ইত্যর্থঃ । স দৃষ্টাং দৃষ্টমাত্রো মৃড়য়াতি । 'মৃড সুখনে' সুখয়তি । নঃ অস্মান্ । অত্যন্তং মৃদুহৃদয়তম ইত্যभिप्रायः । যদ্বা রুদ্র এবোচ্যতে । ঋষিরাহ । অসৌ যঃ অর্বাচীনং সর্পতি অভিমুখং গচ্ছতি । নীলগ্রীবো নীলকণ্ঠঃ বিলোহিতঃ বিগতকলুপভাবঃ । উতৈনং গোপা অদৃশন্নুদহার্য ইতি গোপালাঙ্গনাদিপ্রসিদ্ধিं दर्शयति । समञ्जसमन्यत् ॥৩॥

ম০ যোঃসাवादিত্যরূপোঃসবসর্পতি উদয়াস্তময়ৌ কুর্বন্নিরন্তরং গচ্ছতি । এনং গোপা উত গোপালা অপি বেদোক্তসংস্কারহীনাঃ অদৃশন্ পশ্যন্তি । 'উদহার্যঃ উদকং হরন্তি তা উদহার্যঃ 'মন্থৌদন-' (পা০ ৬।৩।৬০) ইत्यादिना उदकस्योदादेशः । जलहारिण्यो योपितोऽप्येनमदृशन् पश्यन्ति ।

৩।১।১৫৩) গোপালাঙ্গনাদিপ্রসিদ্ধ ইত্যর্থঃ । দৃশের্লুঙি 'ইরিতো বা' (পা০ ৩।১।৫৩) ইতি চ্যেৎ, স্গাৎ মৃডয়াতি । নীঃশঃ । নীলগ্রীবঃ বিপধারণেন নীলা গ্রীবা কণ্ঠো यस্য অস্তম্যে নীলকণ্ঠ ইব লক্ষ্যঃ । বিলোহিতঃ বিশেষেণ

रुद्रः। स रुद्रो दृष्टः सन्नोऽम्मान्मृडयाति मुग्धयनु । अर्गा माण्डलवर्ती रुद्र
एव तपतीति ज्ञानः मुखं करान्विन्यर्थः ॥७॥

अष्टमी ।

नमोऽस्तु नीलग्रीवाय सहस्राक्षाय मीढुपे। अथां. ये अस्य सत्वानांऽहं
तेभ्योऽकरं नमः ॥८॥

अथयार्थः नीलग्रीवाय (नीलकण्ठ) सहस्राक्षाय (सहस्रलोचन) मीढुपे (वर्षणकारी)
नमः अस्तु (नमस्कार)। अथा (अनन्तर) असा (एँर) ये (यारा) सत्वानः
(भुतागण) । आह्ने । अहम् (आमि) तेभ्यः (तादेव उद्देशे) नमः अकरम्
(नमस्कार करि)।

वङ्गानुवादः नीलकण्ठ, सहस्रलोचन, वर्षणकारी वा तरुण । रुद्रके । नमस्कार ।
अनन्तर एँर यारा सेवकगण । आह्ने] तादेव उद्देशे आमि नमस्कार करि।

Eng. Trans. Salutation to the blue-necked, thousand-eyed
(and) youthful (Rudra). Thereafter, to his attendants I offer my
obeisance.

उ० नमोऽस्तु नमस्कारोऽस्तु । नीलग्रीवाय नीलकण्ठाय सहस्राक्षाय
वह्मक्षाय । मीढुपे 'मिह सेचने' संक्रे तरुणाय । अविपरिणामीति स्तूयते ।
अथां अपिच ये अस्य सत्वानः सत्वभूता रुद्राः अहं तेभ्यः अकरम् अकरवम्
करामि । नमस्कारम् ॥८॥

म० नीलग्रीवाय नीलकण्ठाय रुद्राय नमोऽस्तु नमस्कारो भवतु ।
कीदृशाय । सहस्राक्षाय सहस्रमक्षीणि यस्य इन्द्रस्वरूपिणे । मीढुपे मिमेहेति
मीढुन् तस्मै 'मिह सेचने' 'दाशवान्साह्वान्मीढ्वांश्च' (पा० ६।१।१२) इति
रुद्रतो निपातः। संक्रे वृष्टिकर्त्रे पर्जन्यरूपायेत्यर्थः। तरुणाय वा । अथां
अपिच अस्य रुद्रस्य ये सत्वानः प्राणिनो भृत्यास्तेभ्योऽहं नमो नमस्कारमकरं

उत्तमैकवचनम् ॥८॥

नवमी ।

प्रमुञ्च धन्व॑नस्त्वमु॒भयो॑राल्प्यो॒र्ज्याम् । याश्च॑ ते ह॒स्त इ॒षवः॑ परा॒ ता
भ॒गवो॑ वप ॥९॥

अन्वयार्थः १. भगवः (हे भगवन्), त्वम् (तुमि) धन्वनः (धनुक থেকে) উভয়োঃ (উভয়) আর্জন্যোঃ (প্রান্তের) জ্যাম্ (জ্যাকে) প্রমুঞ্চ (প্রকৃষ্টরূপে মুক্ত কর) চ (এবং) তে (তোমার) হস্তে (হাতে) যাঃ (যে) ইষবঃ (বাণগুলি) [আছে] তাঃ (সেগুলিকে) পরাবপ (দূরে নিক্ষেপ কর)।

বঙ্গানুবাদ ১. হে ভগবন্, তুমি ধনুক থেকে উভয় প্রান্তের জ্যাকে প্রকৃষ্টরূপে মুক্ত কর এবং তোমার হাতে যে বাণগুলি (আছে) সেগুলিকে দূরে নিক্ষেপ কর।

Eng. Trans. O Lord, you release the string from the two ends of the bow, and throw away those arrows of your hand.

৩০ প্রমুञ्च ধন্वनः ধনুপঃ ত্বমুভयोঃ আল্প্যোর্ধনুরন্তयोঃ জ্যাং গুণাম্ ।
याश्च ते तव हस्ते इषवः । परा ता भगवो वप परावप पराक्षिप ताः
हे भगवन् महदैश्वर्ययुक्त ॥९॥

ম০ হে ভগবঃ ভগং षड्वিधमैश्वर्यमस्यास्तीতি ভগবান্ । 'মতুবসো
রুঃ সংবুদ্ধৌ চন্দসি' (পা০ ৮।৩।১) ইতি রুত্বম্ । 'ঐশ্বর্যস্য সমগ্রস্য
ধর্মস্য যশসঃ শ্রিয়ঃ । জানবৈরাগ্যযোশ্চৈব পণ্ণাং ভগ ইতীরণা' ইত্যুক্তঃ ।
হে ভগবন্ ধন্वनঃ ধনুপ উভয়োরাল্প্যোঃ দ্বয়োঃ কোট্যোঃ স্থিতাং জ্যাং মৌর্বি
ত্বং প্রমুञ्চ দূরীকুরু । যাশ্চ তে তব হস্তে ইষবঃ বাণাঃ তা ইপূঃ পরাবপ
পরাক্ষিপ ॥৯॥

দশমী ।

ঐজ্য ধনুঃ কপাদিনো বিশল্যো বাণবান্ ॥ ৩৩ ॥ অনশন্নস্য যা
ইষব আভুরস্য নিবদ্ধাধিঃ ॥১০॥

अन्वयार्थः कपर्दिनः (जटाधारी) धनुः (धनुक) विज्याम् (ज्यारहित) [होक] बाणवान् (इषुधि) विशलाः (बाणरहित) [होक] उत (आर०) अस्य (एँ) याः (ये) इषवः (बाणगुलि) [आछे] अनेशनन् (नष्ट होक) अस्य (एँ) निषङ्गधिः (तृणीर) आङुः (शून्य) [होक]।

ब्रह्मनुवादः जटाधारी (रुद्रेर) धनुक ज्या-रहित होक, इषुधि बाणरहित होक एवं एँ ये बाणगुलि आछे तारा नष्ट होक, एँ तृणीर शून्य होक।

Eng. Trans. Let the bow of the matted-haired (Rudra) be without string, let the arrow-holder be without shafts and let his arrows be destroyed and his quiver be empty.

उ० विज्यं धनुः विगतगुणं धनुः । कपर्दोऽस्यास्तीति कपर्दी । कपर्दोऽस्य जटाबन्धः । विशल्यः शल्यरहितः । बाणवान् इषुधिः । उत अपि च । अनेशनन् 'णश अदर्शने' । नष्टा । अस्य या इषवः आभुः रिक्तः अस्य निषङ्गधिः खङ्गनिक्षेपः । निषज्यत इति निषङ्गः खङ्ग उच्यते तद्यस्मिन्धीयते स निषङ्गधिः । न्यस्तसर्वशस्त्र इत्यभिप्रायः ॥१०॥

म० कपर्दी जटाजूटोऽस्यास्तीति कपर्दी रुद्रस्तस्य धनुः विज्यं मौर्वीरहितमस्तु । विगता ज्या यस्य तत् । उतापि बाणवान् बाणा अस्मिन् सन्तीति बाणवान् इषुधिः विशल्यो विफलोऽस्तु । बाणाग्रगतो लोहभागः शल्यम् इषुधिर्निरग्रबाणोऽस्तु । अस्य रुद्रस्य या इषवः ता अनेशनन् नश्यन्तु 'णश अदर्शने' नशेरत एत्वम् अङ्गि वेत्येत्वम् पुषादित्वात् च्छेरङ् । अस्य रुद्रस्य निषङ्गधिः निषज्यत इति निषङ्गः खङ्गः स धीयतेऽस्मिन्निति निषङ्गधिः कोशः स आभुः रिक्तः खङ्गरहितोऽस्तु । रुद्र अस्मान् प्रति न्यस्तसर्वशस्त्रोऽस्त्वित्यर्थः ॥१०॥

एकादशी ।

या ते हेतिर्मदृष्टम् हस्तं बभूव ते धनुः । तयाऽस्मान्विश्वतस्त्वमयक्ष्मया परि भूज ॥११॥

अन्वयार्थः : मीढुष्टम (हे प्रभूत कामवर्षी) ते (तोमार) हस्ते (हाते) या धनुः हेतिः (ये धनुःसम्बन्धी आयुध), ते (निरर्थक शब्द) तथा (सेई) अयक्ष्मया (व्याधिरहित) [आयुधेर द्वारा] त्वम् (तुमि) अस्मान् (आमादिगके) विश्वतः (सकल दिक् हते) परिभुज (परिपालन कर) ।

ब्रह्मनुवादः : हे प्रभूत कामवर्षी, तोमार हाते ये धनुःसम्बन्धी आयुध (आहे), सेई व्याधिरहित (आयुधेर द्वारा) तुमि आमादिगके सकल दिक् हते रक्षा कर।

Eng. Trans. O, the most showerer (of desires), the weapon in the form of bow is in your hand. With that disease-removing (weapon) you protect us from all sides.

उ० या ते या ते तव हेतिरायुधम् हे मीढुष्टम 'मिह सेचने'। सेक्तृतम युवतम । परिणामनिषेधद्वारेण स्तुतिः। अस्मात्सर्वं भवति । हस्ते वभूव भूता । ते इति निरर्थकः। धनुरिति हेतिविशेषणम् । तथा हेत्या अस्मान्विश्वतः सर्वतः त्वम् अयक्ष्मया । यक्ष्मा व्याधिः। व्याधिरहितया परिभुज परिपालय ॥११॥

म० अतिशयेन मीढ्वान्मीढुष्टमः 'तसौ मत्वर्थे' (पा० १।४।१९) इति भसंजायां 'वसोः संप्रसारणम्' (पा० ६।४।१३१) इति संप्रसारणम् । पत्वपुत्वं । हे मीढुष्टम सेक्तृतम वर्षुक, ते तव हस्ते या धनुः हेतिः धनूरूपमायुधं वभूव अस्ति । एकं तेषदं पादपूरणाय । तथा धनूरूपया हेत्या विश्वतः सर्वतोऽस्मान् परिभुज परिपालय । भुजेर्विकरणव्यत्यये शप्रत्ययः। कीदृश्या तथा । अयक्ष्मया नास्ति यक्ष्मा रोगो यस्यास्तया निरुपद्रवया दृढया अनुपद्रवकारिण्या वा ॥११॥

द्वादशी ।

परि ते धनुः हेतिः अस्मान् विश्वतः । अथो य इपुधिमन्वारं
अस्मिन्निर्दिष्टं नम् ॥१०॥

অন্বয়ার্থ : তে (তোমার) ধন্বনো হেতিঃ (ধনুঃসম্বন্ধী আয়ুধ) বিশ্বতঃ (সকল দিক হতে) নঃ (আমাদিগকে) পরিবৃণক্তু (তাগ করুক)। অথো (অনন্তর) তব (তোমার) যঃ (যে) ইযুধিঃ (ইযুধি) | আছে | তম্ (তাকে) অস্মৎ (আমাদের হতে) আরে (দূরে) নিধেহি (স্থাপন কর)।

বঙ্গানুবাদ : (হে রুদ্র), তোমার ধনুঃসম্বন্ধী আয়ুধ সকল দিক থেকে আমাদের তাগ করুক। অনন্তর তোমার যে ইযুধি (আছে) তাকে আমাদের কাছ থেকে দূরে রাখ।

Eng. Trans. (O Rudra), let your weapon (in the form of bow) abandon us from all sides. Moreover, let your quiver be placed far away from us.

उ० परि ते । परिवृणक्तु परिवर्जयतु । ते तव धन्वनः धनुषः संबन्धिनी हेतिः आयुधं काण्डलक्षणम् अस्मान् विश्वतः सर्वतः । अथो अपिच । य इषुधिर्वाणवान् तव आरे दूरे अस्मत् अस्मत्तः निधेहि स्थापय तम् इषुधिम् ॥१२॥

म० हे रुद्र, ते तव धन्वनो हेतिः। धनुःसंबन्धि आयुधं विश्वतः सर्वतोऽस्मान् परिवृणक्तु त्यजतु । मा हन्त्वित्यर्थः । 'वृजी वर्जने' रुधादित्वात् षनम । अथो अपिच यस्तव इषुधिस्तमस्मत्सकाशात् आरे दूरे निधेहि अस्मत्तो दूरे स्थापय ॥१२॥

त्रयोदशी ।

अवतत्य धनुषं सहस्राक्ष शतेषुधे । निशीर्य शल्यानां মুখা শিবো
নঃ সুমনা ভব ॥১৩॥

অন্বয়ার্থ : সহস্রাঙ্ক (হে সহস্রলোচন) শতেষুধে (হে বহু ইষুধিযুক্ত) ত্বম্ (তুমি) ধনুঃ (ধনুক) অবতত্য (অনারোপিত করে) শল্যানাং (বাণসমূহের) মুখা (মুখগুলি) নিশীর্য (শীর্ণ করে) নঃ (আমাদের প্রতি) শিবঃ (শান্ত) সুমনাঃ (শোভনময়) ভব (হও)।

বঙ্গানুবাদ : হে সহস্রলোচন, হে বহু ইষুধিযুক্ত (রুদ্র), তুমি ধনুক

অনারোপিত করে এবং বাণসমূহের মুখগুলি বিশীর্ণ করে আমাদের প্রতি শাস্ত ও শোভনমনস্ক হও।

Eng. Trans. O thousand-eyed, possessor of many (lit. hundred) quivers, having dismantled your bow and having made your arrow-edges blunt, be calm and good-natured to us.

৩০ অবতত্য অবতার্য ধনুঃ ত্বম্ হে সহস্রাশ্ব শতেপুধে শতশব্দো
বহুপর্যায়ঃ। নিশীর্য শল্যানাং মুখা শাতয়িত্বা ফলানাং মুখানি। শিবঃ
শান্তঃ নঃ অস্মাকং সুমনাঃ শোভনমনস্কশ্চ ভব ॥১৩॥

ম০ সহস্রমক্ষীণি यस্য শতমিপুধয়ো यस্য হে সহস্রাশ্ব, হে শতেপুধে,
ত্বং নোঽস্মান্ প্রতি শিবঃ শান্তঃ সুমনাঃ শোভনচিত্তশ্চ ভব।
অনুগৃহাণেত্যর্থঃ। কিং কৃৎবা। ধনুরবতত্য অপজ্যাকং কৃৎবা শল্যানাং মুখা
মুখানি বাণফলাগ্ৰাণি নিশীর্য শীর্ণানি কৃৎবা 'শৃ হিঁসায়াম্' 'সমাसेऽनज्पूर्वे
क्त्वो ल्यप्' 'ऋत इद्धातोः' (पा० ७।१।१००) इति ॥१३॥

चतुर्दशी ।

नमस्तु आयुधायानातताय धृष्यवे । उभाभ्यामुत ते नमो ब्राह्म्यां
तव धन्वने ॥१४॥

অর্থার্থ : তে (তোমার) অনাততায় (অনারোপিত) ধৃষ্যবে (প্রগল্ভ)
আয়ুধায় (আয়ুধের উদ্দেশ্যে) নমঃ (নমস্কার) উত (এবং) তে (তোমার)
উভাভ্যাম্ (উভয়) বাহভ্যাং (বাহকে) নমঃ (নমস্কার) তব (তোমার) ধ্বনে
(ধনুর উদ্দেশ্যে) [নমঃ] (নমস্কার)।

বঙ্গানুবাদ : তোমার অনারোপিত, প্রগল্ভ আয়ুধের উদ্দেশ্যে নমস্কার এবং
তোমার উভয় বাহ ও ধনুর উদ্দেশ্যে নমস্কার।

Eng. Trans. Salutation to your weapon which is not fitted
(to a bow), which is powerful and obeisance to your two
hands as to your bow.

৩৩ নমস্তু নমাঽস্তু তং তব আয়ুধায় অনাততায় অবতারিতায় ।

धृष्णवे धर्षणशीलाय प्रगल्भाय । उभाभ्याम् उत अपिच । ते तव नमोऽस्तु ।
बाहुभ्यां तव धन्वने । धनुषे नम इत्यनुवर्तते ॥१४॥

म० हे रुद्र, ते तवायुधाय नमोऽस्तु बाणाय नतिरस्तु । कीदृशाय ।
अनातताय धनुष्यनारोपिताय । धृष्णवे धर्षणशीलाय । धृषेः क्नुप्रत्ययः ।
रिपून् हन्तुं प्रगल्भाय । उतापि च ते तवोभाभ्यां बाहुभ्यां नमः
तव धन्वने धनुषेऽपि नमोऽस्तु । तस्यापि विशेषणम् अनातताय
अवतारितमौर्वीकाय ॥१४॥

Samsung Triple Camera

Model: SM-N9700

ड. तारकनाथ अधिकारी सम्पादित 'वैदिक संकलन' ग्रन्थ থেকে ছাত্র-ছাত্রীদের কিছু তথ্য
দিতে পেরে আমি মাননীয় সম্পাদক ড.তारकनाथ अधिकारी महाशयेर प्रति कृतज्ञ।

धन्यवादान्ते

दिलरुवा खन्दकार

संस्कृत विभाग

दीनबन्धु महाविद्यालय